

Любомир Левчев: „Когато го навиквах, нямах възможност (?) да кажа защитни слова за него, а само го потупвах по рамото окуражително“ (с. 97 — навсякъде курсивът мой, Х.С.).

Да оставим настрана и комичното противоречие, колкото и съществено да е то за разликата между декларираните и съществени принципи. Но, струва ми се, че подобна теза издига едва ли не като достойнство „абдикирането“ от съвременния литературен процес и неговите най-изтъкнати творци — а това едва ли може да бъде кредо на един критик. И как тогава ще се изпълни това, което малко по-нататък твърди авторът и към което се присъединявам безрезервно: „Моят идеал“ следователно е постоянно действащата дискусия върху литературния процес“ (с. 256).

Може би съм прекалено критичен, и то по отношение на един все пак частен момент в умната и честна изповед на критика. Но пък именно дълбокото уважение към точните му и смели мисли за голямата отговорност на критика ме кара да съм категорично несъгласен с една теза, която — ако се следва последователно — просто обезсмисля съществуването на критиката. А и безспорно всеки критик независимо от възрастта и опита си има своето „пътуване към критиката“, та е обяснимо, че твърденията на Я. Молхов ще предизвикат най-различен и неизбежно субективен отклик. И в рамките на съвсем личните забележки искам да отбележа, че ми се струва прекалено твърдението на автора, как на времето, изясняйки сказки в различни градове, бродел „... по страната като апостол.“ (с. 234). Колкото и голямо да е уважението и признателността ни към тази просветителска и популяризаторска дейност, никой не би приравнил държавните командировки към подвига на апостолите. ... Разбира се, това е една дребна стилистическа неprecизност, но от онези, които отекват твърде болезнено във всеки българин.

Най-интересната статия в книгата е безспорно „Пътуване към поезията“ — един задълбочен поглед към априлското поколение днес. Яко Молхов е избрал оригинална форма — поредица от кратки портрети на неговите представители, което го лишава от възможността да очертае мястото на това поколение в цялостната поетична панорама, но пък му позволява да съсредоточи погледа си върху творческия път на всеки поет поотделно. Естествено не навсякъде авторът е успял еднакво — наред с проникновените и точни портрети на М. Ганчев и М. Берберов например срещаме и случаи на разминаване именно с развитието на поета — написаното за Л. Левчев, Слав Хр. Караславов и др. — въпреки отделните точни наблюдения. А двадесетината реда, посветени на един толкова органичен и силен лирик като Ив. Динков можем да приемем единствено като „про-токолно“ споменаване. ... Вече споменах, че

не навсякъде споменните отклонения се свързват органично с анализа, че понякога тези споменни изтъкват на преден план автора, а не портретувания поет. ... Но всички отделни забележки не могат да омаловажат постигнатото от Яко Молхов — интересния и съпреживян „групов портрет“ на едно толкова ярко литературно явление, каквото е априлското поколение поети.

Накрая, но не по значение, трябва да споменем и „Пътуване към съветската литература“. И тук над литературно-критическите наблюдения е „надделял“ вътрешният мемоар, разказът за духовното приобщаване към богатствата на съветската литература. Но в същност именно това е и най-интересното, защото показва влиянието на огненото и слово върху цяло едно поколение, израсло в тежките години на фашизма — естествено през призмата на личния опит. Това обяснява и донякъде субективния подбор на споменатите съветски писатели, сред които например липсва Маяковски, а има някоя далеч по-скромни творци, като Шалом Алейхем. Ала в крайна сметка нали именно в това е не само „правото“, но и очарованието на откровената субективност. ... Друг е въпросът, че понякога прекалено субективни оценки и паралели (известно поддигане на „Петър I“ от Ал. Толстой, мнението, че Булгаков е последовател на Иля Еренбург, и др.), колкото и да са интересни, са оставени без необходимата аргументация и звучат неубедително.

„Съблазните на пътуването“ е своеобразно единна книга, своего рода „изповед“ за дълголетното литературно труженичество и придобитото в безкрайния път към духовните богатства на литературата. Затова тази книга не оставя своя читател равнодушен — независимо дали той се възхищава от гънките прозрения на автора или спори с него. И това според мен е главното й достойнство.

Христо Стефанов

„ГОЛЕМИЯТ СВЯТ НА РУСКАТА ЛИТЕРАТУРА“ от ДМИТРИЙ СЕРГЕЕВИЧ ЛИХАЧОВ

С., Наука и изкуство, 1976. 672 с.

Името на крупния съветски учен акад. Дмитрий Сергеевич Лихачов отдавна е познато на литературно-историческата и културната общественост в България. Едва ли има у нас литературен историк, фолклорист и текстолог, който да не се е докосвал до неговите многобройни изследвания. Но той е известен и сред по-широките научни кръгове — и сред ония наши специалисти-филози, историци и изкуствоведи, които се занима-

ват с въпросите на историята и теорията на изкуството и културата. Неговите научни интереси, твърде широки по своя диапазон, разкриват един изключително богат на идеи, постоянно търсещ изследват, който успява да долови и изясни задълбочено и аргументирано важни страни на литературния и културния процес през вековете в Русия, а и не само там.

Като историк на староруската литература Д. С. Лихачов насочва изследователските си усилия главно към проучване на нейното историческо развитие, към осмисляне на художествената специфика на произведенията ѝ. Научните му търсения в тази насока го отвеждат към проблемите, отнасящи се до развитието и на другите славянски литератури и по-специално на старата българска литература, която той оценява твърде високо.

Тъкмо тези интереси на Д. С. Лихачов към историята на старата българска литература го правят близък освен на специалистите филолози-медиевисти и на по-широк кръг български читатели. С основание съставителят и редакторът на неговата книга „Големият свят на руската литература“ акад. Петър Динев включва в нея и раздела „Староруската и старобългарската литература“. За отношението на видния съветски учен към културното наследство на нашата страна говорят красноречиво неговите признания в краткия предговор към книгата му: „Българската литература и българският фолклор ме привлякоха с някаква затаена дълбока трагичност, наложена им от българската история — трагичност, която е особено близка на русите, преживели също дълго чуждо-земно иго. Нека не мисли читателят, че особеният трагизъм на българската история предизвиква у мене чувство на жалост. Не! Само чувство на дълбоко уважение! Да пренесе през петвековното робство съзнанието си за национално достойнство, да запази придобитата си доброта, приветливостта към хората и околната природа, своя хумор, остро чувство за красота — това е най-великото благо и най-великата заслуга на народа.“ Това са думи, които може да изрече само един искрен приятел на България, влюбен в миналото и настоящето на нейния народ.

Широтата на научните интереси на Д. С. Лихачов е отразена сполучливо чрез подбора на изследванията и статиите му, поместени в неговата книга. Колкото и трудно да е било, съставителят е успял да го представи с най-значителните му проучвания, извършени в различно време, разнообразни по тематика и проблематика. Осъществяването на тази не лека задача е оказало съответното влияние върху композицията на книгата. Статиите са обединени тематично в осем самостоятелни раздела, отразяващи характерни направления в изследователската работа на големия учен.

С основание в първия раздел на книгата са поместени някои изследвания, адресирани към

теоретичното осмисляне и изясняване на литературата. Те разкриват стремежа на Лихачов да вникне във вътрешния свят на произведенията на словесното изкуство, да изясни същността на тяхната идейно-художествена цялост, характерна на пространството и художественото време, както и особеностите на нравствената им страна. За да илюстрира интересните си размисли, наблюдения и изводи, той взема примери и от руските народни приказки, и от произведенията на Достоевски. С умение и ерудираност отправя поглед и към някои руски и западноевропейски писатели, разкривайки нови аспекти от големия въпрос за вътрешния свят на художествените произведения.

Особено оригинални и интересни наблюдения читателите ще намерят в статията на Д. С. Лихачов „Принципът на историзма при изследване единството на съдържанието и формата на литературното произведение“, посветена на един от фундаменталните проблеми на марксистко-ленинската естетика. Евентуалните предположения, че тук ще се срещнат с познати постановки от други изследвания върху въпросите за единството между формата и съдържанието, биват опровергавани още от началните страници на статията. Авторът е направил сполучлив опит да намери нов подход при изясняване на това единство, което довежда до проникновено разкриване на художествената специфика на литературните произведения. Като навлиза в сложната проблематика на същността и взаимоотношенията между форма и съдържание на художествената творба, той отделя специално внимание на принципа на историзма при изследване на тези въпроси. Необходимостта от задълбочено теоретично изясняване на поставения въпрос „и от гледна точка на широкия историзъм“ се налага от някои тенденции в съвременната литературна наука, и по-специално от употребата на модерните „математически методи“ в нея. Осъзнаването на опасността от излишни увлечения дава основание на Д. С. Лихачов да припомни някои важни постановки и за теоретичните, и за историците на литературата: „Марксистското изследване на литературата е преди всичко и в най-висш смисъл *историческо* и конкретно. С историзъм би трябвало да е проникнато всяко изследване.

Принципът на историзма се състои в това, че всяко явление се разглежда в неговия произход, растеж и създаване, в аспект на движение, а самото движение — в обусловените го причини и връзки с околната среда — като част от по-общо цяло.“ Тези азбучни истини, обосновани и подкрепени убедително с много и разнообразни примери, имат принципно значение при изясняване на проблемите около единството на формата и съдържанието на литературното произведение.

Повече от половината изследвания и статии в книгата на Д. С. Лихачов са посветени

на характера и своеобразието на староруската литература, на епохите и направленията в нейното развитие, на някои от по-значителните ѝ произведения. Обединени в три раздела, те разкриват както изключително богатата проблематика и идейно-художественото величие на староруската литература, така и забележителното умение на автора им да проникне в дълбините на нейната същност, да обясни талантливо особеностите ѝ.

За голяма част от тези статии и изследвания е характерен стремежът на Лихачов да изясни в теоретичен план своеобразието на староруската литература. В повечето случаи в центъра на вниманието му стоят нейните художествени ценности, неизследвани преди него с необходимата пълнота и аргументираност. На фона на проучваното многовековно литературно развитие са посочени убедително специфичните черти на художествените завоевания на руския творчески гений.

Характерна черта на научноизследователската дейност на Д. С. Лихачов е неговото открителство, свързано с неподозирани по-рано художествени ценности, с нов подход при проучване на произведенията, с неизследвани преди него проблеми и явления в староруската литература. Едно такова откритие читателите срещат в статията му „Староруският смях“, която е първо по рода си изследване на поставените проблеми в нея. Въз основа на не особено богат литературен материал изследвачът успява да навлезе в същността на средновековния руски смях. Отделено е внимание на смеха, „насочен срещу самата личност на смеещия се“, на похватите на средновековните автори да осмиват недъзите на обществото. Изяснена е същността на староруските пародийни произведения, проучени са особеностите на шегобийството, като „национално-руска форма на смеха“ и езиковите средства, с които то се постига. Отделено е място и на проблемите на комичното в някои староруски литературни творби.

Проблемите, отнасящи се до спецификата на отделните литературни жанрове, както и до техните взаимоотношения, са разглеждани в две от статиите на Д. С. Лихачов: „Зараждане и развитие на жанровете в староруската литература“, представляваща неговия доклад пред VII международен конгрес на славистите във Варшава и „Взаимоотношения между литературните жанрове“ — част от книгата му „Поэтика древнерусской литературы“. В тях ще намерим нови научни постановки и аргументирано отстояване на собствени позиции по редица спорни въпроси. Богатата ерудираност и солидната съвременна методология на изследвача му дават възможност в повечето случаи да защити убедително схващанията си.

В изследванията на Д. С. Лихачов върху староруската литература проличава и неговата склонност да изяснява явленията на една широка сравнителна основа. Дори самите заглавия на статиите му загатват за това:

„В какво се състои същността на различията между старата и новата руска литература“, „Староруската литература и нейните взаимоотношения с изобразителните изкуства“ и др. п. За убедителното и мотивирано звучене на тези проучвания отново си е казала думата широтата на интересите и осведомеността на големия учен.

Като се насочва към проблемите на развитието на староруската литература, очертавайки нейните епохи, той се докосва и до твърде интересния въпрос за съществуването на предвзраждане в руската култура, литература и изкуство. За българските читатели представлява специален интерес ония страници от изследването му, които се отнасят до второто южнославянско влияние и по-специално до същността и смисъла на езиково-правописната реформа на Евтимий Търновски и до възгледите на неговия косвен ученик Константин Костенечки. Някои от схващанията на Лихачов за предренесансовите моменти в староруската литература и за господстващото тогава исихастко идейно течение могат да бъдат изходни позиции при проучване и на българската литература от тази епоха.

Като се съобразява с трайния многократно проявен интерес на Д. С. Лихачов към знаменитата староруска поема „Слово за похода на Игор“, съставителят на книгата помества в самостоятелен раздел няколко неговии статии за това произведение. Подборът на изследванията е сполучлив, макар че вероятно не е било леко да се подберат от многокото студии и статии и от двете книги на Лихачов върху „Словото...“ ония, които биха могли най-цялостно да отразят аспектите на една дългогодишна изследователска работа. Сполучливо в книгата е отделено място на образцово проучените проблеми „Историческият и политическият кръгзор на автора на „Слово за похода на Игор“, „Устните извори на художествената система на „Слово за похода на Игор“. Аргументирано и добросъвестно, от строги научни позиции тук са изяснени много въпроси, засягащи същността на тази забележителна староруска творба, утвърждава се нейната историческа аутентичност. Третата кратка статия, отнасяща се до нея, „Из наблюденията над лексиката на „Слово за похода на Игор“, наречена сполучливо от автора „етюд“, допълва представите ни за многостранните му интереси към поемата. Безспорно статиите на Лихачов, отнасящи се до „Слово за похода на Игор“, не изчерпват всички изследвани от него проблеми, занимаващи го в продължение на близо три десетилетия. Но те дават възможност на читателите да се запознаят и с редица особености на произведението, и с позициите на неговия изследвач.

С основание българските читатели ще проявят най-голям интерес към оня раздел в книгата на Д. С. Лихачов, в който са включени статии, засягащи спецификата на старо-

българската литература и взаимоотношенията между нея и староруската литература. Особено интересни наблюдения те ще срещнат в статията „Размисли за националното своеобразие и европейското значение на старобългарската литература“. Като разглежда възникването и развитието на нашата литература, насочила се към теми от общочовешко световно значение, Лихачов дава твърде висока оценка на нейните постижения: „Старобългарската литература не се ограничава в теми, свързани само с местния, български начин на живот, с местните политически възгледи на своята епоха, а още с първите си стъпки става литература, която решава наред с чисто българските и основните въпроси на човешкия живот и мироглед и с това приобщава българския народ към общоевропейската култура. Старобългарската литература веднага става зряла литература, „възрастна“ литература, философски задълбочена и сложна, попила вековния опит на многонационалната византийска литература, в създаването на която на времето си са изиграли роля и славяните“.

За българските читатели представляват изключително голям интерес и двете статии на Лихачов, отнасящи се до Шестоднева на Йоан Екзарх и неговото влияние върху някои от староруските писатели, отразено в „Поучението“ на Владимир Мономах и в „Слово за гибелта на руската земя“. В тези статии са разкрити важни страни на литературните взаимоотношения между българския и руския народ през Средновековието. Високо са оценени достойнствата на Екзарховото съчинение, извънредно популярно в староруската литература, и са открити някои незабелязани по-рано сходства между него и споменатите произведения.

Редом с изследванията за староруската литература и нейните взаимоотношения с другите средновековни литератури в книгата на Д. С. Лихачов са поместени и някои статии върху новата руска литература. В тях са разкрити не само неговите сериозни интереси към творчеството на Гогол, Салтиков-Шчедрин, Достоевски, но и умението му да се докосне до непроучени с достатъчна пълнота въпроси, да аргументира убедително позициите си при изясняване на разглежданите проблеми.

Между различните проучвания на Д. С. Лихачов вниманието на читателите бива привлечено и от статията му „Бъдещето на литературата като предмет на изследване“ (бележки и размисли). На пръв поглед това заглавие изненадва не толкова като тема, колкото с присъствието си редом с другите изследвания. То като че ли остава извън интересите на този учен, отправени предимно към миналото на литературата, културата и изкуството. Оказва се обаче, че тъкмо проникновеният изследвач на една многовековна и богата на проблеми литература като руската може да надникне, и то твърде сполучливо, в света на бъдещето. Той споделя интересни мисли и предположения, като предлага „работни похвати“ на онези, които биха се насочили към изследването на тази благодатна тема.

Последният раздел на книгата сполучливо допълва и дооформя цялостната представа на читателите за широкия диапазон на научните интереси на Д. С. Лихачов. Статията, поместени тук, „Задачи на текстологията“ и „Основни принципи на текстологическите изследвания на произведенията от староруската литература“ са адресирани главно към специалистите по проблемите на текстологията. В тях са поставени и аргументирано изяснени най-важните въпроси, свързани с работата на съвременните текстолози. И макар че авторът им прави своите наблюдения предимно върху текстологичен материал, почерпан от староруската литература, в тези статии намираме принципи решения на множество проблеми, които могат да бъдат изходно начало и в работата на българските текстолози.

Книгата на Д. С. Лихачов „Големият свят на руската литература“ е ценно достояние и за научните работници — филолози-медиевисти, изкуствоведи, фолклористи и текстолози, чели и по-рано в оригинал много от неговите изследвания, и за по-широките читателски кръгове, които за пръв път се срещат с името му. Тя разкрива сполучливо не само значителните научноизследователски постижения на видния светски учен, но и убедително илюстрира високите завоевания на съвременната светска литературна история и текстология.

Георги Данчев